

A REGIONÁLIS KÖZPONTOK KIALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON

Beluszky Pál

a földrajztudomány doktora

MTA RKK Közép- és Észak-magyarországi Tudományos Intézete

fenyvesi@rkkmta.hu

A Kárpát-medence földrajzi konfigurációja (tér szerkezete), az ipari korszak késői kibontakozása (a 19. század végén) s Magyarország közjogi hagyományai nem kedveztek „vidéki” nagyvárosok, országrész-központok kialakulásának. A markáns orográfiai határokkal közrezárt Kárpát-medencében a központi fekvésű Pest-Buda oly erős helyzeti energiával rendelkezett, hogy már a középkor végén magához ragadta az adott korban nagyvárosinak tekinthető funkciók tekintélyes hányadát (például a 15. században az importárúk háromnegyede budai kereskedők révén, közreműködésével került az országba), olyan sugaras térszerkezetet alakítván ki, amelyben az ország egésze Buda felé fordult, gátolva a jelentősebb országrész-központok kialakulását. Csupán Erdély különült el orográfiaiilag az ország többi részétől, bizonyos – változó tartalmú és erősségű – közjogi önállóságot is élvezett, ám az erős demorborzati, nemzetiségi, vallási, közjogi tagoltsága meggátolta egy, az egész Erdély központjává szolgáló nagyváros kialakulását (Kolozsvár a „vármegyes”, a közép- és kora újkorban többségében magyar ajkú Észak-Erdély központja, a szász székek több városa felé fordultak – Nagyszében, Brassó, Segesvár stb. –, az autarkiahoz közel álló székely székek pedig

jelentősebb várost nem voltak képesek felnevelni). Magyarországon Erdélyen kívül nem alakult ki tartományi igazgatás, a vármegyék széleskörű autonómiája is gátolta nagyobb területek, országrészek egybeszerveződését, a kerületi igazgatás meghonosítását (a kerületi igazgatás bevezetésére tett – egyébként abszolutista – kísérletek rendre elbuktak). Végül a gazdaság adott színvonalán a helyi piac-központok, kézműves központok is kielégítették a városi funkciók iránti igényt. Pest-Buda is csak a 18. század második felében kezdte gazdasági kapcsolatait az ország távolabbi tájaira kiterjeszteni. Így a rendi korszak végéig Pest-Budán kívül nem is alakultak ki olyan városok, amelyek több vármegyényi kiterjedésű országrészek sokoldalú központjaiként funkcionáltak volna, noha néhány vidéki városunk kapcsolatrendszere – vonzása – kétségtelenül túllépett egy-egy vármegye határain. (Debrecen Északkelet-Magyarország kézműves központja, vásárait az ország keleti harmadának lakossága látogatta, a református egyház intézményei szintén országrésznyi terület szellemi központjává szolgáltak; az országgyűlésnek helyet adó Pozsony országos jelentőségű politikai központ; Kolozsvár a „magyar ajkú” Erdély spirituális központja; Zágráb a közjogi önálló

sággal rendelkező Horvátország „fővárosa”; a 19. század elején formálódtak azok a terménykereskedő városok – Győr, Komárom –, melyeknek kereskedői már távoli vidékek gabonáját vásárolták fel stb.) Ám e városok vonzása „nem fedte le” az ország egész területét, az országrésznyi vonzással rendelkező funkciók egyoldalúak, esetlegesek voltak.

A polgári korszak, kiváltképp a *dualizmus kora* azonban már többé-kevésbé szisztematikusan és *szükségszerűen* kiemelt egy-egy várost az egyes országrészek települései közül, melyek a 20. század elején már a többi város-tól meglehetősen egyértelműen elkülönülő *hierarchikus szintet* képeztek. E folyamatot egyrészt a több megyére kiterjedő hatáskörű államigazgatási intézmények – például királyi főügyészségek, tankerületi főigazgatóságok, királyi ítélőtáblák, közúti felügyelet, hadfoglaló kerületek, állategészségügyi felügyelet stb. – székhelyeinek kiválasztása ösztönözte, noha e hatást mérsékelte, hogy az általános közigazgatás a megyénél nagyobb igazgatási egységet („kerület”) a dualizmus korában nem ismert. Megjegyzendő az is, hogy az egyes kerületi hatáskörű intézmények száma meglehetősen eltérő volt – például 8 közúti felügyelet, 11 királyi főügyészség, 28 ügyvédi kamara, 41 gazdasági felügyelőség stb. –, már csak ezért sem lehetett egységes tenni az egy-egy városba koncentrált területi hatásköröket, de láthatólag nem is törekedett következetesen az állami vezetés ezen intézmények területi „egyvetetésére”. E magas presztízsű intézmények megtelepedésének feltehetően nem is az volt a legfontosabb következménye, hogy néhány építőkötvet hozzáadtak a városi funkciók „épületéhez”, hanem orientációs pontokat jelentettek más – piaci alapú – városi funkciók telepítésekor. Másrészt a magas hierarchikus értékű

városi funkciók *hierarchikus terjedési modellje* játszott közre a regionális központok kialakulásában; e városi szerepkörök a „városlejtőn” meglehetősen szisztematikusan ereszkedtek alá, s az elért településeket eléggé egyvetetűvé formálták. Az országos és a nemzetközi piac részévé váló helyi gazdaságok is egyre inkább igényelték a gazdaság-szervezés nagyvárosi központjait: pénzügyi központokat, gazdasági kamarákat, gazdasági bíróságokat, a hirdetéseiknek helyet adó sajtót stb. A gyáripar terjeszkedése is figyelembe vette a „hierarchikus lejtőt” (a helyhez kötött ki-termelőipartól eltekintve), a 20. század elején Budapest után (ahol a későbbi Nagy-Budapest településeit is figyelembe véve 1910-ben 148 322 gyáripari alkalmazott dolgozott) a legtöbb gyáripari kereső Pozsonyban (11 417 fő), Temesvárott (7155 fő), Fiumében (5256 fő), Győrben (5281 fő), Debrecenben (5020 fő) dolgozott. Végül a közlekedési hálózatok – mindenekelőtt a vasút – kiépülése tette lehetővé, hogy egy-egy város nagyobb, több vármegyényi területtel intenzívebb kapcsolatokat építhessen ki. (Noha a magyarországi vasutak is szélsőségesen Budapestre koncentrált hálózatot képeztek, jellemző, hogy még a fővárostól távol fekvő, attól a természeti tényezők által markánsan elkülönített Erdélynek sem alakult ki egyértelmű forgalmi központja, vasút csomópontja; a vasúti fővonalak az ország belseje felé nyíló „kapukon” keresztül – Maros- és Szamos-völgy, Királyhágó – Budapest felé tartottak. Közismert Baross Gábor bonmotja a fővárosnak kedvező tarifarendszer bevezetésekor: „Azt akarom, hogy a brassói ténsasszony is Budapesten vásároljon kalapot”). A 20. század elejének regionális központjai tehát, szemben a 19. század elejének jelentősebb városaival, már többé-kevésbé azonos szerepköröket láttak el,

bennük a városalkotó elemek meglehetősen *összerendeződtek*, jelezvén, hogy egy integrálódó országos rendszer részei e városok.

A 20. század elejének városhálózatára elvégzett *hierarchiavizsgálatok* (melyek azt kívánják feltárni, hogy egy-egy városban milyen volumenű és választékú városi intézmény koncentrálódik) mintegy tucatnyi regionális központ létét mutatták ki az országban. A „mintegy” szóval kifejezett bizonytalanságot az magyarázza, hogy a végül a regionális központok közé sorolt Arad és Brassó csak részben felelt meg az országrészközpontokkal szemben támasztott követelményeknek; Arad gazdasági szerepkörét tekintve az ország vezető városai közé volt sorolható (például Budapest és Zágráb után Arad pénzügyi intézményei rendelkeztek a legnagyobb betétállománnyal az országban), elsősorban mennyiségi mutatói alapján, azonban a város igazgatási-oktatási-kulturális szerepköre már korántsem ilyen kiemelkedő jelentőségű. Másrészt a tizenkét regionális központon kívül is több város látott el néhány regionális funkciót, rendelkezett ilyen intézményekkel (például Szombathely, Sopron, Marosvásárhely, Nagyszében, Miskolc stb.). Végül is Zágráb, Pozsony, Temesvár, Kolozsvár, Nagyvárad,

Debrecen, Szeged, Kassa, Pécs, Győr, Arad és Brassó tekinthető a 20. század elején országrészközpontnak (regionális centrumok) a regionális hatáskörű funkciók súlyát és választékát tekintve, ebben a (hierarchikus) sorrendben. (Természetesen a város csoporton belül is jelentős különbségek mutatkoztak a nagyvárosi funkciók volumenét tekintve; például Zágráb pénzügyi intézményeinek betétállománya 118 millió, Pozsony 70 millió korona volt 1909-ben, Győrre csak 28, Pécsre 25 millió korona. De jelentős különbségek mutatkoztak a várostörténeti múltjukban, a városképben, a lélekszámban stb. is.)

A regionális központokban 1870-ben átlagosan 34 ezren, 1910-ben 66 ezren éltek – de Kassán és Győrben csak 44 ezren, Pécsen kerekén 50 ezren –, vagyis a korabeli európai mércével mérve legfeljebb középvárosoknak tekinthetők. A kisebb régióközpontokban élők csekély száma korlátozta a sokszínű (a „kötelezően” jelen lévő intézményeken túli) nagyvárosi élet kibontakozását. A regionális központok potenciális vonzáskörzeteinek lélekszáma ritkán lépte túl az egymilliót; ez azt is jelenti, hogy a dualizmus végén a 18 milliós (Horvát-Szlávnországgal együtt több mint 20 milliós) országban meglepő

Mutatók	Értékük		Budapest részesedése, %
	az országban	Budapesten	
1. Lakosságszám	18 064 533	880 371	4,8
2. A felsőoktatás hallgatóinak száma	14 021	8 675	61,9
3. Épületre adott jelzalog, 1000 korona	1 196 376	733 373	61,3
4. Telefonbeszélgetés, 1000 hívás	171 951	71 396	41,5
5. Egyenesadók (a földadók nélkül)	–	–	34,5
6. Iparvállalati alkalmazottak	392 939	128 358	32,7
7. Feladott távirat, 1000 db	9 209	2 427	26,4
8. Kereskedelemből élő kereső	278 104	64 881	23,3
9. Takarékbetét-állomány, 1000 korona	3 861 277	768 496	19,9

1. táblázat • Budapest súlya az országban, 1910 (Horvát-Szlávnországgal együtt)

módon nem alakultak, nem alakulhattak ki olyan 2,5–3 milliós, egy-egy városhoz integrálódó országrészek, amelyek biztosították volna „valódi” vidéki nagyvárosok (több száz ezres, félmilliós) növekedését. Ehhez hozzájárult az is, hogy Budapest a dualizmus korában mit sem veszített kiemelkedő „súlyából”; sőt azt az országos hatáskörű intézményhálózat bővülése, a fővárosközpontú közlekedési hálózat kiépülése, a modernizáció fogadásában betöltött „hídállás” szerepe még fokozódott is; Budapest vált a külföldi tőke, a technikai civilizáció, a modern gazdaság, a gyáripár, az innovációk, az új társadalmi eszmék, művészeti irányzatok Kárpát-medencei fogadóállomásává, hídfőjévé a századelőre, amikor a modernizáció „alközpontjai” – a regionális centrumok, középvárosok – még csak korlátozott számban és kifejlétben jöttek létre az országban (I. táblázat).

Így a főváros sokat emlegetett „vízfej volta” (?), aránytalanul nagy súlya az országhoz, még inkább a városhálózathoz képest nem Trianontól datálódik.

Az viszont nyilvánvaló, hogy az első világháborút lezáró békekötés drasztikusan megváltoztatta Magyarország politikai helyzetét, geopolitikai viszonyait, gazdasági potenciálját.¹ Az új országhatárok strukturális változást idéztek elő az ország településhálózatában. Budapest *súlya tovább növekedett*. 1930-ban már az ország lakosságának 11,6 %-a élt a fővárosban (1910-ben csupán 4,8 %-a),

¹ A szűkebb értelemben vett országhatár 67,2 %-a (Horvátországgal is számolva 71,5 %-a), népességének 58,3 %-a (Horvátországot is figyelembe véve 63,6 %-a) került más államok fennhatósága alá. Magyarország Európa kisállamai közé került, megszűnt természeti földrajzi egysége. Az új országhatárok összekuszálták az ország gazdasági kapcsolatait, közlekedési hálózatát, a kialakult földrajzi munkamegosztást.

Nagy-Budapest területén 16,4 %-a. Budapest helyzete felemásan alakult a két világháború között: nemzetközi presztízse csökkent, Európa társadalmi-gazdasági innovációs központjainak sorában szerényebb helyet foglalt el, mint korábban. Felvevőpiacainak és nyersanyagszállító területeinek, állami és gazdasági intézményei (bankok, nagykereskedelmi cégek, tőzsde stb.) működési területének csökkenése erőteljesen fékezte növekedését, fejlődését; kapacitásai kihasználatlanul álltak. Ugyanakkor a korábbi innovációs hullám utóhatásaként több modern iparág továbbfejlődött (gyógyszergyártás, izzólámpagyártás, híradástechnikai ipar). Budapest továbbra is majd egymaga képviselte a „modern” Magyarországot. Ám a polgári társadalomfejlődés útján megtorpanó Magyarországon Budapest modernsége, mássága már sokak szemében szálka; ekkor szaporodnak meg a főváros elleni támadások.² Budapest relatív súlyát növelte, hogy a trianoni határok a kialakulóban lévő regionális centrumok többségét – épp a legjelentősebbeket, Zágrábot, Pozsonyt, Kolozsvárt, Temesvárt – kívül rekesztették az országon. A megmaradt országhatárterület regionális központjainak háttérre – hin-

² Táncsics Mihály a kiegyezés körüli években még úgy vélte, hogy „A mily mértékben teremtik a fővárost nagyszerűvé, oly mértékben válik a hon hatalmassá, dicsővé”. A két világháború közötti szerző, Szombatfalvy György azonban már nem állt egyedül véleményével: „Mindent, ami szép, ami drága, az egyetlen kedvencre halmoztunk s a külsőségeken túl nem terjedt vágyunk, akár egy hiú parvenűnek. Arra senki sem gondolt, hogy mi a főváros, a főváros hivatása a nemzet egésze szempontjából s mik a feltételei annak, hogy jól betölthesse ezt a hivatását. Öncélú városiasodás és városimádat vett erőt a nemzeten s az ország népe mintegy bűvölten hordta kincseit a városba, hogy áldozhasson kedvenc oltárán... Nem bánta, hogy a város a magyar nép természetes kivirágása-e vagy idegenlelkű Moloch...” (Szombatfalvy, 1938).

terlandja – csonkult, különösen Szegedé. Potenciális országreszközpontra lépett elő Miskolc, Kassa szerepkörét pótolandó. A megcsonkult vonzásterületek kicsiny volta mellett épp Budapest megnövekvő súlya, illetve közelsége gátolta a vidéki „nagyvárosok” kivirágzását. A főváros már a két világháború között az ország városaiból egy nap alatt megjárható volt, „sugárnyomása” szinte az ország-határokhöz préselte a regionális központok vonzáskörzeteit. Ezt még az sem ellensúlyozta, hogy több, a határon kívül maradt város versenyétől megszabadultak: Debrecen Nagyvárad, Szeged Temesvár és Arad, Győr Pozsony, Miskolc pedig Kassa konkurenciájától mentesült.

Az állam törekvései között felfedezhető a vidéki nagyvárosok fejlesztésének szándéka: az elveszített országrészek egyetemei helyett, azok jogutódjaként egyetemhez, ezzel együtt magas szintű egészségügyi intézményekhez, kutatóintézetekhez jutott Szeged – a kolozsvári egyetem „áttelepítése” révén – és Pécs (a pozsonyi egyetem jogutódjaként). Az első világháború előtti években szervezett debreceni egyetem elhelyezése céljából nagyszabású építkezéseket folytattak a városban. Fejlesztették e városok idegenforgalmát. De a főváros valódi ellenpólusaivá ekkor sem válhattak. Kassa regionális hatáskörű intézményeinek egy része Miskolcra költözött, de az egykori mezővárosból – illetve a tőle akkor még közigazgatási határokkal elválasztott kohászati-nehézipari központból, Diósgyőrből – nem vált jelentősebb oktatási-kulturális-szellemi központ. Az Észak-Dunántúlnak (Kisalföldnek!) nem alakult ki ekkor sem (amikor Pozsony, sőt Bécs versenye megszűnt) egyértelmű regionális központja: Sopron az igazgatási-oktatási-kulturális központ – ezen funkcióját a selmecebányai erdészeti és bányászati akadémia átköltöztetése is erősítette –, Győr gyáripari és kereskedőváros, Szombathely a Kisalföld forgalmi központja. A regionális funkciók ezen szétforgácsoltsága máig fennmaradt, Győr ezért még ma is csak hiányosan tölti be a regionális központok funkcióit, s időnként fellángol a vita a régió „hivatalos központjának”, illetve egyes regionális hatáskörű intézményeknek az elhelyezése körül. Végül a két világháború közötti rövid két évtized nem formálta át a magyarországi városhálózatot, annak felső szintjét sem – a településhálózat lassú reagálású rendszer! – annak ellenére, hogy a korábban formálódó regionális központok többsége határainkon kívülre került. Elveszett viszont annak a lehetősége, hogy valódi nagyváros alakuljon ki a magyar impérium területén (ily lehetőséggel rendelkezett Kolozsvár, Pozsony, Zágráb, esetleg Temesvár). (Az utódállamok városfejlődése természetesen merőben más keretek, feltételek között folyt, folyik, így nem is igazolja vissza fenti feltételezésünket.) Mindeközben bizonyos fokú mennyiségi gyarapodás megfigyelhető a regionális központok körében; 1949-re Debrecen és Miskolc lélekszáma meghaladta a 100 ezer főt – az 1949-es népszámlálás adatközlése már figyelembe vette az 1950-es közigazgatási határmódosításokat, amely létrehozta Nagy-Miskolcot, de Szegedről és Debrecenről leválasztotta népes tanyavilágukat –, ám Győr lélekszáma továbbra sem érte el a 60 ezer főt.

1948 után merőben új viszonyok közé került a magyar társadalom, gazdasága, a településhálózat alakulásának körülményei is. A piaci elvek alapján működő gazdasággal rendelkező polgári társadalmat „egy tollvonással” megszüntette a hatalomra került totalitárius rendszer. A városfejlődés szempontjából

alapvető változást jelentett az állami túlhatalom kialakulása – diktatorikus hatalomgyakorlás, a termelőeszközök állami tulajdonba vétele, a politika uralma a gazdaságon stb. –, melybe a megtermelt javak szélsőséges koncentrációja és központi újraelosztása is beletartozott. Ez lehetővé tette a településhálózat alakulásába való közvetlen beavatkozást, a tervgazdálkodás részeként a település- és területi tervezés bevezetését. A városfejlesztés legfontosabb eszköze az erőltetett gazdaságfejlesztés részeként az iparosítás volt (s fordítva: a településfejlesztés célja az ipartelepítésre alkalmas települések kialakítása). Ám az ötvenes években még jórészt a „tehetetlenségi erő” irányította a városfejlődést (eltekintve az ún. szocialista városok, Sztálinváros, Komló, Kazincbarcika, Oroszlány, Ajka stb. építésétől). A korai településhálózat-fejlesztési koncepciók – 1949–1951-ben – nem váltak a településfejlesztés hivatalos zsinórmértékévé,

majd az ötvenes években nem is készültek további településfejlesztési tervek. Így elsősorban a meglévő kapacitások bővítésére került sor, Budapest – ahol a két világháború között s az ötvenes évek elején az ipari termelés 50–60 %-a koncentráltódott – ipari keresőinek és lakosságának a száma tovább növekedett (a lélekszám az 1949-es 1590 ezerről – Nagy-Budapest! – 1980-ra 2059 ezerre), miközben gyorsan terjeszkedett s növelte lélekszámát a főváros agglomerációja is.

Az ötvenes években a vidéki városokban elsősorban az ipartelepítést támogatták, a bányászati és nehézipari központok rohamosan növekedtek, így a regionális központok közül Miskolc és Pécs is – de Debrecenben is jelentős beruházások történtek, s némi késéssel Győr is felkerült a támogatandó városok közé –, mellettük Tatabánya, Salgótarján, Ózd és az ún. szocialista városok növekedése látványos. Csak Budapest kapacitá-

1. ábra • A magyarországi városok hierarchiája 1910-ben (saját szerkesztés)

sainak – termelőeszközök, infrastruktúra, munkaerő – kimerülése vetette fel a főváros növekedése visszafogásának, „ellenpólusai” tervszerű kialakításának szükségességét. Ezen elképzelések a hatvanas évek elején újrainduló településhálózat-tervezés anyagaiban is megfogalmazódtak – a fejlesztési kategóriák között megjelent a „kiemelt felsőfokú központok” szerepére kijelölt városok köre, melyek a mai regionális központokkal azonos városokat jelentettek –, Budapest növekedésének visszafogása érdekében a fővárosban és agglomerációjában ipartelepítési tilalmat vezettek be, iparkitelepítési akciókat indítottak, adminisztratív úton korlátozták a Budapestre való beköltözést és így tovább. Ami a főváros növekedésének visszafogását illeti, ezek a törekvések bizonyos eredményt értek el: lelassult a népességnövekedés, majd a nyolcvanas években lassú csökkenés következett be, a szocialista korszak végére 20 % körüli értékre csökkent Budapest részesedése az ország ipari foglalkoztatottjaiból. Ám nem csökkent a főváros súlya a növekvő jelentőségű tercier szektor nagyvárosi szegmensében, a társadalom- és a gazdaságirányításban (a szocialista korszakban szinte mindvégig csak Budapesten működött nemzetközi repülőtér, csak itt intéződött mindenfajta nemzetközi pénzügyi tevékenység – például a külföldi kiküldetésre induló „vidékiek” csak a főváros kijelölt bankjaiban vehették át a számukra kiutalt valutát –, az országban egyedül itt „osztogatták” a kiutalt személygépkocsikat, egy sor főiskola-egyetem csak Budapesten működött, a külkereskedelmi vállalatok kizárólag a fővárosban tartották székhelyeiket; 1970-ben a fővárosban dolgozott a K+F intézmények foglalkoztatottjainak 61,5 %-a stb.). Ez önmagában is gátolta a „kiemelt felsőfokú központok” nagyvárosi funkcióinak

számottevőbb bővülését. De az irányítás-elosztás-igazgatás egész akkori területi szisztémája ellentmondott a „kiemelt” városok „kiemelt” fejlesztésének. Az említett szisztéma alapegységét a megyék képezték. A „tervszámok” lebontása megyékre történt, az országos újraelosztás alapegységei a megyék voltak (s ezen a szinten már a megyei szervezetekre – tanács, megyei pártbizottság stb. – hárult a továbbosztás a települések között). A megyei jogú regionális központok – kezdetben Miskolc, Debrecen, Szeged és Pécs, majd az e rangra emelt Győr – csak a számukra kiutalt javakkal gazdálkodhattak; a megyeszékhelyek az egész megyére jutó javakkal. Érthető – „minden szentnek maga felé hajlik a keze” –, hogy a megyeszékhelyek gyarapodása arányaiban meghaladta a regionális központokét; a magyar településhálózat leggyorsabban növekvő városainak a megyeszékhelyek – mindenekelőtt Zalaegerszeg, Veszprém, Nyíregyháza, Kecskemét, Székesfehérvár, Salgótarján, Tatabánya – bizonyultak. Mindenféle intézményt s egy sor termelő tevékenységet megyei keretekbe szerveztek, a szűkebb értelemben vett közigazgatáson kívül is, a múzeumigazgatástól az idegenforgalom szervezésén, ismeretterjesztésen, könyvtárügyön át a közegészségügyig, a hulladékgyűjtéstől a vendéglátáson, kiskereskedelmen, a „pékipari tevékenységen” – megyei sütőipari vállalatok! – át a pénzügyintézetekig. Megszüntették a több megyére kiterjedő hatáskörű intézményeket. Így érdemi elmozdulás nem történt a regionális központok és Budapest feladatmegosztásában, viszonyában, a regionális központoknak környezetükben betöltött szerepében, sőt a megyeszékhelyek funkcionális gyarapodása és lélekszám-növekedése gyorsabb ütemű volt, mint az öt vidéki nagyvárosé. Továbbra is fennmarad a

csékely lélekszámú potenciális vonzáskörzetek – 1–1,2 millió lakos – a nagyvárosi fejlődésre gyakorolt korlátozó hatása. Nem változott a regionális központok köre sem, továbbra is három város töltötte be e szerepkört többé-kevésbé maradéktalanul: Szeged, Debrecen és Pécs. Miskolcot ugyan elsősorban mint nehézipari várost fejlesztették, de egyetem szervezésével, az egészségügyi intézmények fejlesztésével stb. nagyvárosi funkciói is bővültek, s a hiányos funkciójú regionális központok sorába került a város. Győr a szocialista korszakban csak részlegesen töltötte be e szerepkört; a Kisalföldön fennmaradt a nagyvárosi funkciók megosztottsága: Sopron továbbra is egyetemi város, jelentős kulturális s növekvő idegenforgalmi szerepkörrel (Mosonmagyaróvár is rendelkezett felsőfokú oktatási intézménnyel), Szombathely egészségügyi funkcióinak működési területe terjedt ki több megyére; Győr viszont csak későn jutott főiskolához, majd egyetemhez, s a felsőfokú képzés választéka ma is szűkös, hiányoznak regionális szintű egészségügyi intézményei stb.

Természetesen mindezek ellenére gyarapodtak a regionális központok; nemcsak termelő funkcióik (1979-ben Miskolcon 69 ezren, Győrben 51 ezren, Debrecenben 49 ezren, Pécsen 43 és Szegeden 42 ezren dolgoztak az iparban és az építőiparban), hanem a növekvő igényeknek megfelelően bővült középiskoláik választéka, a felsőoktatás hallgatóinak száma, a szaküzletek és szolgáltatások köre, növekedett idegenforgalmuk és így tovább. Kétszázéves várossá nőtt Miskolc és Debrecen, közelítette ezt a lélekszámküszöböt Szeged és Pécs. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a városhálózat felső régióiban strukturális átrendeződés zajlott volna le.

Ennek lehetőségei – úgy véljük – a jövőben is korlátozottak; ezt vetíti előre Budapest rendíthetetlen súlya és szerepköre (annak ellenére, hogy a város lélekszáma drámaian csökken), a regionális központok rendelkezésére álló csékely kiterjedésű-lélekszámú hinterland, az ország csökkenő lakosság száma (a regionális központok látványos növekedése a „vidék” kiürüléséhez vezetne). Az 1990 utáni „helyzetről”, a jelen hálózatfejlesztési elképze-

Tevékenység	Budapest részesedése az országosból, %
Nemzetközi légiutas-forgalom	100,0
K+F intézetek ráfordításai	75,4
Vállalati K+F helyek ráfordításai	75,1
Közigazgatási foglalkoztatottak száma	63,3
Külföldi tőkebefektetések	58,1
Exportbevétel	53,5
GDP (becsült adat, 1991)	52,4
Felsőoktatási kutatói személyzet száma	49,6
Felsőfokú tanintézetek hallgatóinak száma	43,5
Beruházások	42,2
Pénzügyi szolgáltatásban foglalkoztatottak száma	41,4
Kórházi ágyak száma	30,3

2. táblázat • Budapest súlya az ország térszerkezetében 1993-ban

léseiről a lap további tanulmányai szólnak. A „kiinduló állapot” egyik figyelembe veendő

aspektusát – egyben bizonyos átrendeződés lehetőségét – a 2. táblázat tartalmazza.

Kulcsszavak: *várostörténet, településhierarchia, regionális központok*

IRODALOM

- Beluszky Pál (1973): Adalékok a magyar településhierarchia változásaihoz, 1900–1970. Földrajzi Értesítő.
- Beluszky Pál (1999): *Magyarország településföldrajza*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs
- Beluszky Pál (2000): A magyarországi településrendszer fejlődése. In: Enyedi György (szerk.): *Magyarország településkörnyezete*. – MTA, Budapest
- Beluszky Pál – Győri Róbert (2005): *Magyar városhálózat a 20. század elején*. Dialóg Campus, Bp.–Pécs
- Enyedi György (1984): Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat alakulása. Akadémiai, Bp.
- Gyáni Gábor (1998): Az urbanizáció Magyarországon a 19–20. században. *Limes*. 2–3. 87–100.
- Hajdú Zoltán (2001): *Magyarország közigazgatási földrajza*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs
- Lengyel Imre – Rechnitzer János (2000): A városok versenyképességéről. In: Horváth Gyula – Rechnitzer János (szerk.): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs
- Makkai László (1961): A magyar városfejlődés történetének vázlata. In: Borsos József (szerk.): *Vidéki városaink*. Közgazdasági és Jogi, Budapest
- Rechnitzer János (1993): *Szétszakadás vagy felzárkózás. A térszerkezetet alakító innovációk*. MTA RKK, Győr
- Szombatfalvy György (1938): Város – magyar város. In: Mártonffy Károly (szerk.): *A mai magyar város*. Budapest
- Vörös Károly (1972): *A magyarországi városfejlődés a dualizmus korában*. Somogy megye múltjából, 4. Kaposvár

